

De Dongebode

Driemaandelijke uitgave van de Oudheidkundige
Kring "GEERTRUYDENBERGHE". (Het werkterrein
omvat de gemeenten Geertruidenberg en Raamsdonk).

Redactie : A.Th.P. de Bont
A.J.A. van Loon
J.C. Thijssen

Redactieadres : Biezenstraat 4, Raamsdonksveer
tel. 01621 - 4197

Typewerk : J.A. Reijnen

Lay-out : M.H. Kuijper

4e Jaargang

nr.3

september 1978

INHOUD:

- Bas Zijlmans - Vond er in 1573 te pag. 46
Geertruidenberg een
wrede moordpartij plaats?
- Dr.R.van Roosbroeck - Kanttekeningen bij "Een- pag. 54
heid en scheiding der
Nederlanden" I. De vredes-
onderhandelingen van Breda
en de Pacifikatie van Gent.

Niets uit deze uitgave mag, op welke wijze dan ook,
worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Vond er in 1572 te Geertruidenberg een wrede moordpartij plaats ?

door Bas Zijlmans

Een Bergse verhalenschrijver verhaalt in 1873 het volgende:

"Den 31e Augustus waren te Geertruidenberg feestelijk de vlaggen uitgestoken, niet alleen bij on-roomschen, maar ook bij roomschen, die aldus meehielpen de Geuzen te verheerlijken, want het was dien dag driehonderd jaren geleden dat de Geuzen zich bij verrassing van Geertruidenberg hadden meester gemaakt. Wat echter niet gevierd werd, waaraan zelfs niemand dacht, was de driehonderdjarige gedachtenis van den dood der gelukzalige martelaren, die bij deze gelegenheid omkwamen en door hun bloed een even schitterende getuigenis van ons Heilig Geloof gaven als hunne broeders dat het jaar tevoren te Gorkum en te Brielle gedaan hadden". 1)

Tot zover deze schrijver, die ik verder niet citeer en niet serieus neem, daar hij woordelijk aanhaalt wat Coppens daaromtrent verhaalt, maar dan zó opgesmukt dat er een wanprestatie van Roomse geschiedschrijving is ontstaan. Toch heeft zijn verhaal mij aangezet de mij daartoe beschikbare literatuur er eens op na te slaan. Coppens, een Rooms Katholiek priester, geeft ook al een gekleurd verhaal over martelingen en moord nà de inname van Geertruidenberg op 31 augustus 1573. Hij vermeldt te weinig bronnen en lijkt mij derhalve ook niet geheel betrouwbaar, subjectief is hij op z'n minst! Geschiedschrijvers, die dichter bij het gebeurde stonden (van Haecht, 1579; Guicciardini, 1612; Bor, 1634 en Montanus, 1664) vermelden géén gruweldaden, welke in Geertruidenberg zouden zijn gepleegd.

De kroniek van Godevaert van Haecht verhaalt over het gebeurde slechts het volgende: *"Ende in den nacht op den lesten Augusti werdt van wegen den prinschen van Oraengien de stat van Geertruidenberge beclommen ende ingenomen, mits zij de wacht meest slapende vonden. Daer den prinsche van Dordrecht 's anderdaechs persoonelyck inquam ende gebode den borgeren niet langer te plonderen...!"* 2) Hier dus toch een aanwijzing dat Willem van

Ora
was
hij
bri
men
gee
lij
geh
nie
het
wis
het
Wal
ghe
gej
ges
de
end
hee
ghe
wer
Gou
Jer
den
der
ghe
hem
kat
een
eer
aan
mee
de
Waa
157
te
zij
hebl
sol
Dat
door

Oranje persoonlijk zijn soldaten tot de orde moest roepen. Wat was er reeds gebeurd en wat had men verzwegen voor Oranje? Of had hij zelf een beperkte opvatting over "zijn onderhorigen"? In een brief aan zijn broers Jan en Lodewijk schreef Willem namelijk, dat men bij de overrompeling van Geertruidenberg aan zijn onderhorigen geen letsel had gedaan. 3) Natuurlijk, de 150 Walen, die gedeeltelijk "over de kling" werden gejaagd en gedeeltelijk werden "opgehangen", kun je moeilijk onderhorigen noemen, dus die tellen niet mee, zal men gedacht hebben. Het schijnt overigens dat van het garnizoen alleen de Spaanse kapitein, bijgenaamd "De Draak", wist te ontkomen. Over de moord op de Walen zijn alle historici het wel eens. Guicciardini schrijft nog wel: "...alwaer een vaendel Walen onder een Spaansch Capiteyn in lagen, die daer meest doot ghesmeten werden". 4) De anderen vermelden allen "over de kling gejaagd" en "opgehangen". De lijken zouden als krenge in de grond gestopt zijn. Tot nu werd nog niet gesproken over kwaadwilligheid de katholieke bevolking aangedaan. Bor schrijft: "...den borgheren ende inwoonderen werden niet misdaen, doch een priester ghenaemt heer Willem van Galen is aldaer van de soldaten inde furie doot gheslaghen ende eenen Broeder Willem van der Goude, Minrebroeder, werdt aldaer ghehanghen. Daer werdt binnen Geertruydenberge tot Gouverneur van wegghen den Prince van Orangien gestelt Joncheer Jeronimus Tseeraerts, die hier naer van sijn eighen volck is deursteecken, in een tumulte, vermits hij henluyden het breecken der beelden inde kercke belette. Die het deden sijn aen het leven ghestrafft." 5) Montanus somt een herhaling op van wat Bor vóór hem schreef. 6) Nog vinden we geen vermeldingen van wandaden de katholieke inwoners aangedaan, maar lijkt het onmogelijk dat in een explosieve situatie, waarin Geertruidenberg tijdens die eerste septemberdagen van 1573 verkeerde, de hand werd geslagen aan katholieken? Het is toch bekend dat het stadsbestuur in meerderheid niet wilde meewerken aan de voorgenomen aanslag op de stad. Is het dan verwonderlijk dat daarna wraak werd genomen? Waarschuwde Oranje de Bergenaren in een brief van 28 augustus 1573 niet voor wraak, indien zij weigerden aan de aanslag mede te werken? (zie bijlage). Een aantal vragen, die gemakkelijk zijn te beantwoorden. Het zou uiteraard Oranje niet in de kaart hebben gespeeld, indien algemeen bekend was geworden hoe zijn soldaten huis hielden onder de bezetters en de katholieke inwoners. Dat zou andere steden wel eens hebben kunnen afschrikken om door Oranje "bevrijd" te worden.

Bij Van Nuyssenburg vinden we buiten de bovenvermelde feiten nog vermeld dat de omgekomen doden op 2 september werden begraven. 7) Verder bij hem alleen lof voor Oranje.

Coppens weet te vermelden dat de woningen van de katholieken werden geplunderd en dat zij op verschrikkelijke wijze werden mishandeld. De opgehangen minderbroeder noemt hij "Wilhelmus Tappers", die op 4 september op 33-jarige leeftijd tegelijk met een soldaat werd opgehangen. 8)

We belanden nu op de grens van wat de ene partij heeft verzwegen en wat de andere heeft verzonnen. Het zijn nu katholieke historici, waarvan twee priesters, die hun licht op de zaak werpen, daarbij geen of niet altijd even duidelijke bronnen vermeldend. Bij Coppens vind ik een verwijzing naar Estius, die zegt: *"Men woedde vervolgens tegen enige katholieke inwoners, die bij de laatste woorden, welke de martelaar (Willem van der Goude) vanaf de galg had uitgeroepen, waren gevluht om het verschrikkelijke schouwspel niet langer te moeten aanschouwen. Zij werden met geweld uit hun huizen gerukt en moesten het lijk aanschouwen. Alle katholieken, die de minderbroeder hadden geholpen, gehuisvest of een andere weldaad hadden bewezen, werden deerlijk mishandeld."* 9)

Hier begint de mythevorming van de priester, Willem van der Goude. Coppens beroept zich op een oud handschrift, aangehaald in de "Catholieke Nederlandse Stemmen" van 16 maart 1839. Hieruit zou blijken dat er te Geertruidenberg in de septemberdagen van 1573 in totaal negen wereldse priesters door prinsgezinden zijn vermoord. Ook de katholieken hadden volgens hem veel te lijden, waardoor menig katholiek uit de stad vluchtte. In 1589 zou Parma, toen de stad weer aan Spanje was gebracht, dan ook de grootste moeite hebben gehad een stadsbestuur uit geschikte katholieken samen te stellen! Schutjes noemt de gehangen minderbroeder "Guilielmus Foppens van Gouda" (Fopponis filius Gaudanus); hij baseert deze naam op een aantekening in het archief van het Seminarie te Haaren. 10) Willem van Galen was een kanunnik van het Bergse kapittel. Na te zijn doodgeslagen werd zijn naakte lichaam twee dagen op straat achtergelaten, daarna zou zijn deerlijk verminkt lichaam naar de stadsgracht zijn gesleept en in het water geworpen. 11) Volgens Estius bevond zich onder de gevangen genomen priesters ook nog Johannes Vogelsanck, biechtvader van het klooster St. Catharinadaal, die bij Willem van der Goude in de kerker werd opgesloten. Op 7 mei 1576 was Vogelsanck nog in leven. 12)

Om welke reden hijsenijck ont
S. Gertruid Berg bruyngen hert

Druck sie en gracie erliche
Konen land mit den Graffen gemacht
Anno Dñi M. D. LXXIII.

Die haben sie en heb gewonnen
Der Spanne en der stichte gewonnen

Der hebben of die sijn namen in
Dien an die sijn bald hebben hert

Pieter Bor: "Oorspronck, begin ende vervolgh der
Nederlantsche beroerten...", deel IV, f. 338.

De gevluchte kapitteldeken Arnoldus Swaens zou later een beschrijving van de marteldood van Willem van der Goude hebben gegeven. Hoe het met de andere priesters is afgelopen is onbekend. De namen van hen kunnen geweest zijn: Mathias Brogel ; Reynerus Adriani ; Johannes Baerlensis en Antonius Pelt. Immers, hun namen worden nog genoemd in een kerkvisitatie van 1571. Arnoldus Swaens wist te ontkomen door van de wallen in de gracht te springen en daar veertien uur tot aan zijn hals in het water te blijven staan. Een tweede priester die wist te ontkomen was Caspar Jacobs, die van de wal was gelaten door vrienden en zich de gehele dag schuil hield in een moerassig weiland. In de nacht ontsnapten beiden naar Zuid-Brabant. Mathias van Lierop, die als deservitor (waarnemer voor hoger geplaatste geestelijke) de herderlijke zorg van de gemeente Poppel waarnam, werd gevangen genomen en medegevoerd naar de vesting. Hij werd in Geertruidenberg tot de strop veroordeeld, doch het vonnis werd niet voltrokken. Na anderhalf jaar in de kerker te hebben doorgebracht werd hij met Johannes Vogelsanck vrijgekocht en vertrok na zijn bevrijding naar 's-Hertogenbosch. 13)

De nonnen van St. Catharinadaal en de Karthuizermonniken werden uit hun kloosters en de stad verdreven. Een kroniek uit die tijd vat het geheel als volgt samen: *"Die Gosen, die in den Geertruydenberch sijn, die doen veel quaats. Sij lopen wijt met hopen, nu hier, nu daer, en stelen en roven en vangen en spannen die luyden, die sij krijgen connen. Ende alderiest als sij in den Bergh quamen, so hadden sij eenen mijnrebrouder aldaer gevangen ende oock gehangen. Ende als sij hem onder die galge hadden, soe seden hij: "O, ghi borgers, al dat ick U geleert heb ende gespreckt, dat is waerachtich. Blijft daerbij. Ick sterf daerop en ick salt bevestigen met mijnen doot, dat alsoe is". Ende doen waert hem den strop om den hals gedaen. Ende als hij doot was, so sach hij soe suet en mijnlick in sijn aenzicht, al of hij noch geleeft had. Ende sij hadden oock den pater van den cloester ende eenen Prekerbruer gevangen, mer na veel verdriets, dat sij hebben geleden sal sijn se noch verloest geworden ende gecocht met gelde. Ende die Carthuysers sijn met groter haest weckgelopen ende hebbende al gelaten. Hetwelck die Gosen al hebben genomen, groot goet van alle dingen ende bovenal veel schoender vetter ossen en hebben tcloester zeer jemmerlijck vernielt. Och, dat sij denken dorren, dat doen sij!"* 14)

CONCI
Wanne
stell
misd
Oranj
zijn
de ar
een
verde
kaak

1. 3
2. 1
3. 1
4. 1
5. 1
6. 1
7. 1
8. 1
9. 1
10. 1
11. 1
12. 1
13. 1

AANT

1.
2.
3.

CONCLUSIE

Wanneer we de genoemde feiten in ogenschouw nemen, moeten we vaststellen dat er bij de inname van Geertruidenberg in 1573 gruwelijke misdaden zijn gepleegd. Het lijkt onwaarschijnlijk dat Willem van Oranje daarover in het ongewisse werd gelaten. Er moeten misdaden zijn verzwegen door Oranjegezinde geschiedschrijvers, terwijl aan de andere kant van Roomse zijde de zaken - vooral in de vorige eeuw - danig uit hun proporties zijn gehaald en in Roomse trant werden gebruikt om de daden der Geuzen (lees protestanten) aan de kaak te stellen. Overzien we dan tenslotte de feiten:

1. 31 augustus en later, plundering van de huizen (der katholieken?).
2. 150 Walen vermoord.
3. Priester Willem van Galen doodgeslagen.
4. Willem van der Goude , minderbroeder, samen met een soldaat opgehangen.
5. Jeronimus Tseeraerts vermoord door zijn eigen volk.
6. De moordenaars van Tseeraerts opgehangen (onbekend hoeveel).
7. Er zouden nog zeven priesters zijn vermoord (doch dit is niet met zekerheid vastgesteld. Zeker is dat zij in de kerker werden geworpen en er vele jaren in doorbrachten).
8. Vele katholieken vluchtten uit de stad (waarom ?).
9. Beeldenstorm in de kerk, zware vernielingen.
10. Karthuizerklooster vernield, monniken op de vlucht gejaagd.
11. De nonnen van St. Catharinadaal uit de stad verjaagd.
12. Veel katholieken zouden aan martelingen hebben blootgestaan en zijn gedood.
13. Op 18 september werd een kapitein doodgesmeten, die de stad probeerde te verraden.

AANTEKENINGEN:

1. A. Heyligers Een Nederlandse martelaar
In "Het Huisgezin" , 14 september 1873.
2. G. van Haecht Kroniek over de troebelen van 1565 tot
1574 te Antwerpen en elders , p. 263
Antwerpen, 1930.
3. Groen van Prinsterer Archives de la Maison d'Orange
Dl. IV, p. 195.

4. L. Guicciardini Beschrijvinghe van alle de Nederlanden
p. 229 linkerkolom, Amsterdam , 1612.
5. P. Bor Oorspronck der Nederlandsche beroerten
Dl. VI, folio 338, 1634.
6. A. Montanus 't Leven en Bedrijf der Prinsen van Oranje
p. 76 Amsterdam, 1664.
7. I.v.Nuyssenburg Korte beschrijving van de stad Geertruiden-
berg,
resp. p. 39, 42 en 44 Dordrecht, 1774.
8. J.A.Coppens Nieuwe beschrijving v/h bisdom 's-Bosch
Dl.III, p.234-35 's-Bosch, 1843.
9. W. Estius Historie der martelaren van Gorkum
IIIe boek, p.142-156 Leeuwarden, 1841.
10. L.H.Ch.Schutjes Geschiedenis v/h bisdom 's-Bosch
Dl.III, p.647-48. 's-Hertogenbosch,1876.
11. C.Mollenberg Onuitgegeven bronnen v. de geschiedenis
van Geertruidenberg, p.45 - 46.
's Bosch, 1899.
Zie ook Coppens a.w., p. 234.
12. Dalm.van Heel St. Catharinadaal.
In Taxandria, jrg. 44 - 1937, p. 223.
13. J. Busch Kroniek van Geertruidenberg, 1952, p.68
14. J. Busch a.w., p. 70
Zie ook: De Karthuizers bij Geertruiden-
berg van H. Scholtens In: Bossche Bij-
dragen, 1941, p. 106.
De bedoelde kroniek is "Kroniek eener
kloosterzuster over de troebelen te
's-Bosch e.o. in de jaren 1566-1575, door
H.van Alfen, 's-Hertogenbosch, 1931.
15. S. Zijlmans Geertruidenberg, Hollands oudste Stad
p. 14, 79, 80, 107, 121, 125, 205,206,210.

BIJLAGE

Brief van Prins Willem van Oranje aan het stadsbestuur van Geertruidenberg betreffende de voorgenomen aanval op Geertruidenberg in 1573:

"Den Eersamen, Wijsen, onsen Lieven besunderen Schout, Burghremren, Schepenen, Oudt- ende nyewe Raidt onser stede van Sinte Gheertruydenberghe"

"Die Prince van Oraengiën, Grave van Nassau en Heere ende Baron van Breda, van Diest, enz.

Eersame lieve besunderen Alsoo wij noeyt getwijfelt en hebben aen die goede affectie ende getrouwigheyt die ghij, als vrome ondersaeten toestaet, ons van allen tijden gedraeghen hebt, Ende daer bij ons oock versekert houden dat ghij sonder eenigssins daer van te willen wijcken, altijt daerinne continueren sult, so seynde wij jegenwoordelijck bij U lieden den Heere van Poyet, brengher deser Ten eynde ghij lieden denselven van onsen wegghen ontfanght ende hen op all 't ghene hij Ul. van onsen wegghen aendienenen ende verclaeren sal, gelooft als ons selven, Ul. versekert houdende ingevalle ghij U goetwillichlijck hierinne laet vinden Ende onser gehoorsaemheyt U begeeft, dat wij in dijen gevallen Ul. nyet alleenlijcken van alle Tijrannije, overlaster ende slavernije des Hertoghen van Alva bevrijden en verlossen en sullen, maar oock, als onse goede en getrouwe ondersaeten tracteeren, Ende mitsdien houden in allen Uwen ouden hercomen, Vrijheden ende Privilegiën- Willende Ul. oock wel gewaerschouwt hebben, dat Ingevalle van weijgeringhe ofte Rebellie, ende dat ghij tot 't ghene de bovengenoemde Heere van Poyet Ul. van onsen wegghen aendienenen sal nijet en soudet willen verstaen, Wij geexcuseert, ende ongehouden willen sijn, van alle 't ghene Ul. Daerover aencomen mach. Hoewel wij sulcx liever verhuedt sagen ons des nijettemin ganschelijck vertrouwende Dat ghij liever onder onse gehoorsaemheidt staen sult als den Vrempden natiën onderworpen te sijn. Te meer als ghij sult bemercken 't selve aldermeest tot Uwe, Uwer Huysvrouwen ende Kinderen welvaert te strecken, 't welck wij naer onsen wijtersten vermoeghen altijt willich ende bereyt sijn te voordelen. Begheren Daeromme andermael ghijlieden ons ende den Heere van Poyet voors. hierinne ghehoorich ende ghehoorsaem sijt. Eersame lieve besundere, Onse Heere Godt sij met U. Geschreven tot Dordrecht opten XXVIIIste Augusti, duijsent vijfhondert ende drie en seventich.

Ulieder goede vriendt, Guill. e de Nassau (w.g.N. Prareyreck)